

УДК 351.085

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2021.5.18>

Тетяна СУКАЛЕНКО

доктор філологічних наук, професор кафедри журналістики, української словесності та культури, Університет державної фіскальної служби України, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська область, Україна, 08205

ORCID: 0000-0002-5107-9914

Бібліографічний опис статті: Сукаленко, Т. (2021). Складники комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти. *Acta Paedagogica Volynienses*, 5, 118–123, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.5.18>

СКЛАДНИКИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті уточнено зміст понять «комунікативна компетентність» і «мовленнєва компетентність», наголошено на тому, що комунікативна компетентність здобувача вищої освіти відображає рівень його духовного й культурного розвитку, формує світоглядні уявлення та цінності для успішної професійної самореалізації. Здійснено огляд праць українських та зарубіжних науковців із проблем вивчення комунікативної компетентності, визначено актуальні аспекти дослідження. Встановлено структуру комунікативної компетентності, у межах якої виділено мовну, дискурсивну, соціолінгвістичну, ілюктивну, стратегічну, мовленнєву компетенції. Увагу сфокусовано на мовленнєвій компетентності, яку визначено як інтегровану характеристику фахових та особистісних якостей здобувача вищої освіти, складниками якої є позитивна мотивація, володіння мовними знаннями, вміннями й навичками, необхідними для здійснення професійної діяльності. Розкрито мовний, соціокультурний, стратегічний і професійний компоненти комунікативної компетентності. Мовний компонент визначають знання, вміння, навички та здібності, завдяки яким здобувач вищої освіти будуватиме доречне мовлення відповідно до норм граматики й лексики. Соціокультурний компонент охоплює фонові знання, зокрема знання соціокультурних особливостей народу, мови, комунікативної поведінки. Стратегічний компонент комунікативної компетентності містить знання, вміння й навички, які допоможуть здобувачеві вищої освіти здійснювати ефективну комунікацію, застосовувати необхідні комунікативні стратегії та тактики. Професійний компонент містить здібності, якості, знання, вміння й навички здійснювати пошук професійно значущої інформації, визначати основне у фахових текстах, проводити презентації, опитування тощо.

Охарактеризовано ключові складники комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти: обізнаність із різними комунікативними ситуаціями, здатність взаємодіяти з навколишнім світом, вміння контактувати з людьми, навички конструктивного спілкування.

Визначено, що комунікативна компетентність особистості полягає у спроможності встановлювати й підтримувати контакти; це визначена система знань, навичок, умінь, позицій, думок і поглядів, за допомогою яких здійснюється ефективно спілкування. Зауважено, що для розвитку комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти необхідно розвивати навички управління комунікацією під час моделювання ситуацій спілкування, виконання спеціальних вправ, розроблення стратегій і тактик спілкування, аналізу очікуваних результатів, прогнозування поведінки комунікантів.

Ключові слова: комунікативна компетентність, мовленнєва компетентність, здобувачі вищої освіти, складники комунікативної компетентності, компоненти комунікативної компетентності.

Tetiana SUKALENKO

Doctor of Philological Sciences, Professor at the Department of Journalism, Ukrainian Philology and Culture Department, University of the State Fiscal Service of Ukraine, Universytetska str., 31, Irpin, Kyiv region, Ukraine, 08205

ORCID: 0000-0002-5107-9914

To cite this article: Sukalenko, T. (2021). Kliuchovi skladnyky komunikatyvnoi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity [The key components of communicative competence of applicants for higher education]. *Acta paedagogica volynienses*, 5, 118–123, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.5.18>

THE KEY COMPONENTS OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF APPLICANTS FOR HIGHER EDUCATION

The article clarifies the meaning of the concept of “communicative competence”; it is emphasised that the communicative competence of applicant for higher education reflects the level of his spiritual and cultural development, forms worldviews and values for successful professional self-realisation. A review of the works of Ukrainian and foreign scholars on the problems of studying communicative competence has been carried out, the relevant aspects of research have been identified. The structure of communicative competence is established, within which linguistic, discursive, sociolinguistic, illocutionary, strategic, speech competences are distinguished. Attention is focused on the speech competence, which is defined as an integrated characteristic of professional and personal qualities of the applicant. Speech competence consists of positive motivation, language knowledge, skills and abilities necessary for professional activity. The linguistic, socio-cultural, strategic and professional components of communicative competence are revealed. The language component is determined by the knowledge, skills, abilities, capabilities, due to which the applicant for higher education will build appropriate speech in accordance with the norms of grammar and vocabulary. The socio-cultural component covers background knowledge, in particular the socio-cultural features of the people, language, communicative behavior. The strategic component of communicative competence contains knowledge, skills and abilities that will help the graduate to carry out effective communication, apply the necessary communication strategies and tactics. The professional component contains abilities, qualities, knowledge, skills and abilities to search for professionally relevant information, determine the basics in professional texts, conduct presentations, surveys, etc.

The key components of communicative competence of applicant for higher education are characterised: awareness in various communicative situations, ability to interact with the world around, ability to communicate with people, skills of constructive communication.

It is determined that the communicative competence of an individual is the ability to establish and maintain contacts; it is a certain system of knowledge, skills, abilities, positions, thoughts and views, through which effective communication is carried out. It is noted that for the development of communicative competence of applicant for higher education it is necessary to develop communication management skills in modeling communication situations, performing special exercises, developing communication strategies and tactics, analysing expected results, predicting the behavior of communicators.

Key words: *communicative competence, speech competence, applicants for higher education, components of communicative competence, components of communicative competence.*

Вступ. Модернізація вищої освіти визначає нові вимоги до формування майбутнього фахівця, який має ґрунтовні знання з галузі, сформовані професійні навички та є конкурентоспроможним на ринку праці. Основними поняттями освітньої парадигми є компетентності – інтегральні, загальні, спеціальні, фахові й програмні результати навчання.

Рівень вищої освіти в Україні передбачає формування у здобувачів комунікативної компетентності як однієї з ключових, що відбито в Законі України «Про вищу освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Національній рамці кваліфікацій. Отже, комунікативна компетентність здобувачів вищої освіти, за словами В. Вітюк, є «однією з важливих професійних компетентностей, що передбачає здатність до вільного спілкування українською літературною мовою як державною, у тому числі досконале володіння правописними нормами української мови, уміння здійснювати професійну письмову комунікацію засобами державної мови, застосовувати прийоми збагачення писемного мовлення та засоби активної комунікації» (Вітюк, 2020: 330).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування комунікативної компетентності фахівців різних галузей є предметом зацікавлень багатьох дослідників. Зокрема, комунікативну компетентність майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю вивчала Л. Волкова; майбутнього фахівця юридичної галузі – Н. Кожем'яко; економістів – Т. Ганніченко, М. Осадчук, Т. Хоменко; менеджерів – В. Лівенцова, Т. Пастухова; працівників кримінальної міліції – В. Барковський; працівників слідчої спеціалізації – Т. Бичкова; правоохоронців – О. Мамонова; працівників митної служби – С. Курдюмов, О. Максимов, О. Павленко та інші вчені. До питання формування комунікативної компетентності журналістів зверталось багато науковців. Так, Н. Кондратенко запропонувала методіку формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології (Кондратенко, 2018); Г. Локарева з'ясувала особливості формування в майбутніх журналістів культури професійного спілкування як ознаки комунікативної компетентності (Локарева, 2013); Л. Нагорнюк розкрила поняття

формування іншомовної професійної комунікативної компетентності майбутніх журналістів у процесі фахової підготовки (Нагорнюк, 2009); М. Шарапа розкрила формування професійної комунікативної компетенції майбутніх журналістів (Шарапа, 2018); Н. Шидей описала комунікативну компетентність як складник журналістської майстерності (Шидей, 2018) тощо.

Незважаючи на значну кількість праць, варто зауважити, що питання якісної підготовки майбутніх здобувачів вищої освіти різних спеціальностей належить до пріоритетних у сучасній науці. Проте невирішеною залишається низка питань, зокрема проблема формування комунікативної компетентності, що спонукає переглянути зміст мовної підготовки здобувачів вищої освіти.

Мета дослідження – уточнити зміст понять «комунікативна компетентність» і «мовленнєва компетентність» у сучасній науці та проаналізувати складники комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливий інтерес науковців до проблеми формування комунікативної компетентності можемо пояснити тим, що вона відображає рівень духовного й культурного розвитку здобувача вищої освіти, формує світоглядні уявлення та цінності для успішної професійної самореалізації.

Дослідники визначають комунікативну компетентність як ключову, оскільки вона значною мірою формує особистість, що здатна доцільно й комунікативно виправдано застосовувати «мовні одиниці української мови» (Мамчур, Кучеренко, 2015: 174).

На думку авторів «Словника-довідника з української лінгводидактики», комунікативна компетентність – це вміння особистості «користуватися мовою залежно від ситуації, особлива якість мовленнєвої особистості, набута у процесі спілкування або спеціально організованого навчання» (Пентиліук та ін., 2003: 70).

Комунікативна компетентність визначає комунікативний потенціал особистості, характеризує її комунікативні здібності, зумовлює успішність її спілкування в різних галузях. Вона відбиває рівень культурного розвитку особистості, враховує її мовленнєву діяльність, виховує взаєморозуміння, толерантність.

Узагальнене значення комунікативної компетенції подає О. Селіванова, яка вважає її здат-

ністю мобілізувати різноманітні знання мови (мовну компетенцію), знання паравербальних засобів, ситуації, правил і норм спілкування, соціуму, культури для ефективного виконання певних комунікативних завдань у відповідних контекстах чи ситуаціях (Селіванова, 2006: 233). Дослідниця наголошує на тому, що комунікативна компетенція передбачає володіння не лише знаннями, а й уміннями та навичками побудови інтенційно-стратегічної програми комунікації, дотримання її та контролю за нею у процесі спілкування; орієнтацію на співрозмовника, передбачення його реакції; вибір мовних і паравербальних засобів комунікації, їх декодування; подолання комунікативних перешкод, усунення комунікативних шумів, вихід із комунікативного цейтноту тощо (Селіванова, 2006: 231).

Н. Шидей вважає, що комунікативна компетентність – це «сукупність досвіду, комунікативних знань, умінь, навичок, компетенцій», які дають змогу особистості виявити себе у професійному спілкуванні (Шидей, 2018: 94).

Структуру комунікативної компетентності формують мовна, дискурсивна, соціолінгвістична, ілокутивна, стратегічна, паравербальна, лінгвокультурна, міжкультурна компетенції (Селіванова, 2006: 233). Дискурсивна компетенція – це здатність поєднувати речення у зв'язний текст, застосовувати різні синтаксичні й семантичні засоби. Соціолінгвістична компетенція дає змогу в комунікативній діяльності враховувати соціальні аспекти ситуації спілкування. Стратегічна компетенція – це здатність ефективно комунікувати. Лінгвістична компетенція дає змогу розуміти нові висловлення. Ілокутивна компетенція уможливує створення ілокутивного (мовного) акту відповідно до ситуації спілкування, реалізує комунікативні наміри. Психологічна компетенція допомагає відчувати настрій, характер комуніканта. Соціокультурна компетенція полягає в розумінні національної культури спілкування. Ми згодні з думкою Д. Ізаренкова, М. Пентиліук про доцільність виділення у структурі комунікативної компетентності мовленнєвої компетенції.

Автори «Словника-довідника з української лінгводидактики» мовленнєву компетенцію визначають як діяльність людини, спрямовану на розуміння або створення усного чи писемного тексту, що здійснюється у процесі мовленнєвої діяльності (Пентиліук та ін., 2003: 70).

Т. Атрощенко тлумачить мовленнєву компетентність як готовність і спроможність особистості адекватно й доречно використовувати мову в конкретних ситуаціях буття (висловлювати власні думки, бажання, наміри, прохання тощо), застосовувати при цьому як мовні, так і позамовні (міміка й жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності (Атрощенко, 2011: 11). М. Орап мовленнєву компетентність трактує як індивідуально-своєрідну організацію мовних знань суб'єкта з узагальнення зовнішніх мовних явищ та перетворення їх на внутрішні мовленнєві утворення. Це знання, що забезпечують правильність, адекватність і точність оформлення думки мовними засобами (Орап, 2010).

Нам імпонує думка О. Горошкіної та співавторів, які вважають, що мовленнєва компетентність – це практичне оволодіння українською мовою, її граматичним ладом, словниковим запасом, а також дотримання мовних норм в усних і писемних висловленнях (Горошкіна та ін., 2007).

Складниками мовленнєвої компетентності здобувача вищої освіти є володіння базовими мовознавчими поняттями, здатність до сприйняття й розуміння почутого або прочитаного, створення власних висловлювань у різних жанрах, уміння реалізовувати комунікативний намір під час здійснення мовленнєвої діяльності, уживання засобів української мови відповідно до стилів мовлення, удосконалення ораторських умінь, редагування мовлення, здійснення контролю й самоконтролю мовленнєвої діяльності. Формування мовленнєвої компетентності відбувається шляхом засвоєння норм мовленнєвої поведінки в ситуаціях професійного спілкування, постійного вдосконалення особистісно-мовленнєвої діяльності, самоосвіти; розвитку вмінь дискутувати, добирати доречні способи аргументації, вести діалог відповідно до правил мовленнєвого етикету; набуття вмінь сприймати та аналізувати мовні явища, зіставляти й коментувати їх. Формування мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців передбачає такі види діяльності, як письмо, читання, аудіювання, говоріння. Щоб навчити здобувачів вищої освіти вибирати й застосовувати доцільні мовні засоби, необхідно використовувати систему комунікативних, умовно-комунікативних та некомунікативних завдань (Муханова, 2021). Вони передбачають ознайомлення студентів

із лексикою обраного фаху, пояснення термінів чи понять, складання або продовження висловлювань за певним зразком, редагування професійних текстів.

Професійна мовленнєва компетентність є інтегрованою характеристикою фахових та особистісних якостей здобувача вищої освіти, складниками якої є позитивна мотивація, володіння мовними знаннями, уміннями й навичками, що необхідні для здійснення професійної діяльності.

Майбутній фахівець повинен вільно володіти способами комунікативної взаємодії, бути здатним сприймати, розуміти сказане, контролювати своє мовлення, засвоювати мовні засоби.

Важливим аспектом у формуванні комунікативної компетентності студента є вироблення індивідуального стилю, який формує звичку багато читати, опрацювати різні джерела, визначати їх актуальність і достовірність для обраного фаху, чітко формулювати думку й аргументовано її доводити.

Складниками комунікативної компетентності є обізнаність із різними комунікативними ситуаціями, здатність взаємодіяти з навколишнім світом, уміння контактувати з людьми, навички конструктивного спілкування.

До ключових складників комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти також належать високий рівень володіння літературною мовою, культурою мовлення, опанування різноманітних мовних засобів, лексичного багатства сучасної української літературної мови, знання сучасних цифрових та інформаційних технологій тощо.

Важливими у формуванні комунікативної компетентності є мовний, соціокультурний, стратегічний і професійний компоненти (Кондратенко, 2018: 20; Нагорнюк, 2009: 9). Мовний компонент визначають знання, уміння, навички, здібності, завдяки яким здобувач вищої освіти будуватиме доречне мовлення відповідно до норм граматики й лексики. Соціокультурний компонент охоплює фонові знання, зокрема знання соціокультурних особливостей народу, мови, комунікативної поведінки. Стратегічний компонент комунікативної компетентності містить знання, уміння й навички, які допоможуть здобувачеві вищої освіти здійснювати ефективну комунікацію, застосовувати необхідні комунікативні стратегії та тактики. Професійний компонент

містить здібності, якості, знання, уміння й навички здійснювати пошук професійно значущої інформації, визначати основне у фахових текстах, проводити презентації, опитування тощо.

Професійна підготовка здобувача вищої освіти передбачає старанну роботу зі словом як основним засобом передавання інформації. Студенти опрацьовують різні види професійних текстів, здобувають знання про особливості їхньої структурно-сислової побудови, творення професійних текстів відповідно до комунікативних ситуацій. Усне та писемне мовлення дають змогу розкрити соціокультурну й комунікативну особистість фахівця.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, комунікативна компетентність є своєрідною інтегральною якістю особистості, яка здатна комунікативно доцільно спілкуватися у професійній галузі, встановлювати й підтримувати контакти; це визначена система знань, навичок, умінь, позицій, думок і поглядів,

за допомогою яких здійснюється ефективне спілкування. Досвід комунікативної компетентності набувається не лише у процесі безпосереднього спілкування, а й під час опрацювання джерел, текстів різних жанрів і стилів, їх редагування. Зауважимо, що для розвитку комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти необхідно розвивати навички управління комунікацією під час моделювання ситуацій спілкування, виконання спеціальних вправ, розроблення стратегій і тактик спілкування, аналізу очікуваних результатів, прогнозування поведінки комунікантів.

Зміст наукового дослідження не претендує на вичерпність щодо висвітлення основних положень проблеми формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти. Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в розробленні професіограми формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Атрощенко Т. Специфіка формування мовленнєвої компетентності майбутніх вихователів у світлі вимог Болонської конвенції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2011. Вип. 20. С. 11–13.
2. Вітюк В. *Наукові основи формування правописної компетентності майбутніх учителів Нової української школи* : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2020. 416 с.
3. Кондратенко Н. Методика формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)». Київ, 2018. 253 с.
4. *Культура мовлення вчителя-словесника* / О. Горошкіна, А. Нікітіна, Л. Попова, Л. Порожня, О. Рудіна. Луганськ : СПД Резніков В.С., 2007. 112 с.
5. Локарева Г. Проблема формування у майбутніх журналістів культури професійного спілкування як ознаки комунікативної компетентності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 30. С. 221–228.
6. Мамчур Л., Кучеренко І. Компетентнісна спрямованість – пріоритетний напрям мовної освіти XXI століття. *Філологічний часопис*. 2015. Вип. 1. С. 168–175.
7. Муханова О. Формування мовленнєвої компетенції студентів у професійно орієнтованому навчанні іноземним мовам. URL: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2014/Philologia/1_167648.doc.htm (дата звернення: 04.10.2021).
8. Нагорнюк Л. Формування іншомовної професійної комунікативної компетентності майбутніх журналістів у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Тернопіль, 2009. 19 с.
9. Орап М. Мовленнєва компетентність і мовленнєва діяльність сучасної молоді. *Освіта регіону*. 2010. № 1. С. 84.
10. Селіванова О. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
11. *Словник-довідник з української лінгводидактики* : навчальний посібник / ред.-упор. М. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2003. 149 с.
12. Шарапа М. Формування професійної комунікативної компетенції майбутніх журналістів. *Соціум. Документ. Комунікація. Серія «Історичні науки»*. 2018. Вип. 5. С. 105–112.
13. Шидей Н. Комунікативна компетентність як складова журналістської майстерності. *Молодий вчений*. 2018. № 4.1(56.1). С. 94–97.

REFERENCES:

1. Atroshchenko, T. (2011). Spetsyfika formuvannia movlennievoi kompetentnosti maibutnikh vykhovateliv u svitli vymoh Bolonskoi konventsii [The specifics of the formation of speech competence of future educators in the light of the requirements of the Bologna Convention]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia "Pedahohika. Sotsialna robota"*, iss. 20, pp. 11–13 [in Ukrainian].
2. Vitiuk, V. (2020). Naukovi osnovy formuvannia pravopysnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv Novoi ukrainskoi shkoly: monohrafiia [*Scientific bases of formation of spelling competence of future teachers of the New Ukrainian school: monograph*]. Kyiv: Interservis [in Ukrainian].
3. Kondratenko, N. (2018). Metodyka formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh zhurnalistiv na zasadakh linhvokulturolohii [Methods of formation of communicative competence of future journalists on the basis of linguoculturology]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Horoshkina, O. et al. (2007). Kultura movlennia vchytelia-slovesnyka [Speech culture of a language teacher]. Luhansk: SPD Rieznikov V.S. [in Ukrainian].
5. Lokarieva, H. (2013). Problema formuvannia u maibutnikh zhurnalistiv kultury profesiinoho spilkuvannia yak oznaky komunikatyvnoi kompetentnosti [The problem of forming a culture of professional communication in future journalists as a sign of communicative competence]. *Pedahohika formuvannia tvorechoi osobystosti u vishchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, iss. 30, pp. 221–228 [in Ukrainian].
6. Mamchur, L., Kucherenko, I. (2015). Kompetentnisna spriamovanist – priorytetnyi napriam movnoi osvity XXI stolittia [Competence orientation is a priority direction of language education of the XXI century]. *Filolohichni chasopys*, iss. 1, pp. 168–175 [in Ukrainian].
7. Mukhanova, O. (2014). Formuvannia movlennievoi kompetentsii studentiv u profesiino oriientovanomu navchanni inozemnym movam [*Formation of speech competence of students in professionally oriented teaching of foreign languages*]. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2014/Philologia/1_167648.doc.htm [in Ukrainian].
8. Nahorniuk, L. (2009). Formuvannia inshomovnoi profesiinoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh zhurnalistiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of foreign language professional communicative competence of future journalists in the process of professional training]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopil [in Ukrainian].
9. Orap, M. (2010). Movlennieva kompetentnist i movlennieva diialnist suchasnoi molodi [Speech competence and speech activity of modern youth]. *Osvita rehionu*, no. 1, pp. 84 [in Ukrainian].
10. Selivanova, O. (2006). Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [*Modern linguistics: terminological encyclopedia*]. Poltava: Dovkillia-K [in Ukrainian].
11. Pentyliuk, M. (ed.) (2003). Slovyk-dovidnyk z ukrainskoi linhvodydaktyky: navchalnyi posibnyk [*Dictionary-reference book on Ukrainian language didactics: tutorial*]. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].
12. Sharapa, M. (2018). Formuvannia profesiinoi komunikatyvnoi kompetentsii maibutnikh zhurnalistiv [Formation of professional communicative competence of future journalists]. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia. Seriiia "Istorychni nauky"*, iss. 5, pp. 105–112 [in Ukrainian].
13. Shydei, N. (2018). Komunikatyvna kompetentnist yak skladova zhurnalistykoi maisternosti [Communicative competence as a component of journalistic skill]. *Molodyi vchenyi*, no. 4.1(56.1), pp. 94–97 [in Ukrainian].